

อิทธิพลของกรอบแนวคิดบทบาท สิทธิ ค่านิยม
และหน้าที่ของสตรีอินเดียโบราณที่มีต่อบทบาทของพระเทวี
ในคัมภีร์เทวีมาหาत्मะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะ¹

The influence of the ancient Indian conceptual framework
of the roles, rights, values and duties of ancient Indian women
on the roles of the goddesses in the Devimahatmya and Lalitopakhyana

ศุภกัศ ศักดิ์อุดมขจร¹

Supak Sakudomkachorn¹

¹ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาภาษาสันสกฤต)

¹คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹Master of Arts (Sanskrit)

¹Faculty of Archaeology, Silpakorn University

E – mail : craggen999@gmail.com

Received: *December 30, 2025* Revised: *May 21, 2026* Accepted: *May 26, 2026*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของกรอบแนวคิดสิทธิ ค่านิยม บทบาท
และหน้าที่ของสตรีตามคัมภีร์ฤคเวทและคัมภีร์มนุสมฤติที่ปรากฏในบทบาทของพระเทวีจาก
คัมภีร์เทวีมาหาत्मะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะ

ผลการศึกษาพบว่าคัมภีร์เทวีมาหาत्मะได้เน้นแสดงบทบาทของพระเทวีในฐานะ
มารดาผู้ยิ่งใหญ่ของสิ่งมีชีวิตทั้งปวงเป็นบทบาทหลักและได้แทรกบทบาทของพระเทวีใน
ฐานะบุตรสาวและภรรยาเป็นบทบาทรองที่มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่องน้อยกว่าบทบาทใน
ฐานะมารดา ในขณะที่คัมภีร์ลลิตปาชยานะได้แสดงบทบาทของพระเทวีในฐานะบุตรสาว

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระเทวีในคัมภีร์
เทวีมาหาत्मะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะ” ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2568

ภรรยาและมารดาตามค่านิยมที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทและคัมภีร์มนุสมฤติเป็นบทบาทหลักที่มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่องเท่ากัน

การศึกษาในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์คัมภีร์เทวีมาหาत्मะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากกรอบแนวคิดค่านิยมและบทบาทของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทและคัมภีร์มนุสมฤติ และได้คัดเลือกค่านิยมและสิทธิของสตรีที่มีลักษณะเชิดชูบทบาทของสตรีให้มีความสำคัญเทียบเท่ากับบทบาทของบุรุษมาใช้สร้างบทบาทของพระเทวีซึ่งเป็นตัวละครเอกในผลงานวรรณกรรมของตนเอง

คำสำคัญ: เทวีมาหาत्मะ; ลลิตปาชยานะ; บทบาทของพระเทวี; ฤคเวท; มनुสมฤติ

Abstract

This article aims to study the influence of the conceptual framework of rights, values, roles and duties of women in the Rigveda and Manusmriti on the roles of goddesses in the Devimahatmya and Lalitopakhyana.

The results of the study found that the Devimahatmya emphasizes the role of the Devi as the great mother of all living beings as the primary role and insert the roles of the Devi as a daughter and wife as secondary roles that are less important to the story than the role of mother. While the Lalitopakhyana portrays the roles of the Devi as a daughter, wife and mother as per the values found in the Rigveda and Manusmriti. It is a central roles of equal importance to the story.

This study reveals that the authors of the Devimahatmya and Lalitopakhyana were influenced by the conceptual framework of values and roles of women as found in the Rigveda and Manusmriti and selected women's values and rights that glorify women's roles as being as important as men's roles to create the roles of Devi, the main character in their literary works.

Keywords: Devimahatmya; Lalitopakhyana; roles of the goddesses; Rigveda; Manusmriti

1. บทนำ

คัมภีร์เทวีมาหาत्मะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะเป็นผลงานวรรณกรรมภาษาสันสกฤตที่กล่าวถึงบทสวดที่พระเกียรติยศของพระเทวีในการอวตารลงมาเพื่อปฏิบัติภารกิจในยุคสมัยต่าง ๆ ตามคติความเชื่อของฝ่ายศาคตสัมพรทยะหรือนิกายคักติในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู² ซึ่งนับว่าเป็นวรรณกรรมภาษาสันสกฤตที่มีความแตกต่างไปจากวรรณกรรมภาษาสันสกฤตส่วนใหญ่ที่มักจะบอกเล่าเรื่องราวของวีรบุรุษหรือเรื่องราวการอวตารของเทพเจ้าเพศชายเป็นตัวละครหลักในการดำเนินเรื่องและวางบทบาทของตัวละครเพศหญิงไว้ในฐานะตัวละครรอง การกำหนดบทบาทของตัวละครเพศชายและหญิงในลักษณะนี้ทำให้ผู้ที่ได้อ่านหรือได้รับฟังวรรณกรรมสันสกฤตเหล่านั้นเกิดความเข้าใจผิดไปว่าสังคมอินเดียทั้งหมดถือเอาอำนาจของเพศชายเป็นใหญ่เหนือกว่าเพศหญิงและการตีกรอบจำกัดบทบาท สิทธิและเสรีภาพของสตรีในสังคมอินเดีย ในอดีตมีการวิจัยเกี่ยวกับสิทธิบทบาท ค่านิยมและหน้าที่ของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์ที่เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมอินเดียโบราณ เช่น หนังสือ THE STATUS OF WOMEN IN ANCIENT INDIA วิทยานิพนธ์ สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่วาดด้วยธรรมศาสตร์ เป็นต้น งานวิจัยเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า สตรีอินเดียในสมัยโบราณโดยเฉพาะในยุคที่คัมภีร์ฤคเวทยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมอินเดียยุคโบราณไม่ได้ถูกกดขี่ข่มเหงในสังคมที่บุรุษเป็นใหญ่ หากแต่มีสถานะในครอบครัวที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าบุรุษ เช่น การจะประกอบพิธีทางศาสนา ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นผู้ที่แต่งงานมีคู่ครองแล้ว ผู้ที่ไร้คู่ครองไม่ว่าจะเป็นบุรุษหรือสตรีจะไม่มีสิทธิในการประกอบพิธี ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่กล่าวถึงไปในข้างต้นเป็นเพียงการอ้างอิงถึงกรอบแนวคิดสตรีอินเดียในสมัยโบราณที่ปรากฏในคัมภีร์ที่เป็นระเบียบข้อบังคับทางสังคมเท่านั้น แต่ยังไม่มีการวิจัยขึ้นใดที่นำกรอบแนวคิดนั้นมาใช้วิเคราะห์คัมภีร์เทวีมาหาत्मะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะ อันเป็นวรรณกรรมที่มีตัวละครสตรีเพศเป็นผู้ดำเนินเนื้อเรื่องหลักว่าตัวละครพระเทวีในวรรณกรรมเหล่านั้นได้รับอิทธิพลจากกรอบแนวคิดสตรีในฤคเวทและมนุสมฤติอย่างไรบ้าง ผู้ศึกษาจึงมีความประสงค์ที่จะนำกรอบแนวคิดเหล่านั้นมาวิเคราะห์บทบาทของพระเทวีในเทวีมาหาत्मะและลลิตปาชยานะ

² นิกายคักติในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูเป็นนิกายที่นับถือเทพเจ้าเพศหญิงหรือพระเทวีเป็นผู้ทรงพลังอำนาจสูงสุดและได้แบ่งภาคอวตารลงมากำเนิดเป็นเหล่าเทพและเทวีในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูเพื่อปฏิบัติหน้าที่ในการสร้าง รักษาและทำลายจักรวาล

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์อิทธิพลของกรอบแนวคิดเรื่องบทบาทและสิทธิของสตรีในคัมภีร์ฤคเวทและคัมภีร์มนุสมฤติที่ปรากฏในคัมภีร์เทวีมาหัทมยะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะ

3. วิธีดำเนินการศึกษา

1) ค้นคว้าและรวบรวมกรอบแนวคิดบทบาทของสตรีในสมัยอินเดียโบราณที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทจากหนังสือ THE STATUS OF WOMEN IN ANCIENT INDIA กรอบแนวคิดที่ปรากฏในคัมภีร์มนุสมฤติจากผลการวิจัยของวาสนา ไอยรรัตน์ (2522) และจากคัมภีร์มนุสมฤติฉบับภาษาอังกฤษ

2) แปลโคลงภาษาสันสกฤตที่กล่าวถึงบทบาทของพระเทวีในคัมภีร์เทวีมาหัทมยะและลลิตปาชยานะเป็นภาษาไทย

3) นำกรอบแนวคิดที่ได้จากการค้นคว้ามามีวิเคราะห์บทบาทของพระเทวีที่ปรากฏในคัมภีร์เทวีมาหัทมยะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะ

4) สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

4. ขอบเขตของการศึกษา

ในการวิจัยเอกสารครั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำเอากรอบแนวคิดบทบาทและสิทธิของสตรีในคัมภีร์ฤคเวทที่ ศ.Indra (อินทระ) ได้กล่าวสรุปไว้ในหนังสือ THE STATUS OF WOMEN IN ANCIENT INDIA กรอบแนวคิดบทบาท สิทธิ ค่านิยมและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์มนุสมฤติที่มีการกล่าวสรุปไว้ในผลการวิจัยของวาสนา ไอยรรัตน์และกรอบแนวคิดบทบาท สิทธิ ค่านิยมและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์มนุสมฤติที่ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย George Buhler (จอร์จ บูห์เลอร์) มาใช้ในการวิเคราะห์อิทธิพลของกรอบแนวคิดบทบาทของสตรีอินเดียโบราณในคัมภีร์เทวีมาหัทมยะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะเพราะเป็นกรอบแนวคิดที่กล่าวถึงบทบาท ค่านิยม สิทธิและหน้าที่ของสตรีอินเดียโบราณที่แสดงให้เห็นบทบาท ค่านิยมและสิทธิของตัวละครพระเทวีในคัมภีร์เทวีมาหัทมยะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะอย่างชัดเจนมากที่สุด

5. กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

5.1 แนวคิดสิทธิ สถานะและบทบาทของสตรีในคัมภีร์ฤคเวท

5.1.1 สิทธิของสตรีในฐานะบุตรสาว

เมื่อมีบุตรสาวถือกำเนิดขึ้นในครอบครัวใด ครอบครัวนั้นก็จะถือว่าพระเทวีได้ประทานพรอันเป็นมงคลแก่ครอบครัวนั้นแล้ว ดังนั้นบุตรสาวจึงควรได้รับการเลี้ยงดูเหมือนกับบุตรชายที่ เป็นผู้สืบทอดวงศ์ตระกูล ไม่ว่าบุตรชายจะได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ใด บุตรสาวก็ต้องได้ศึกษาเล่าเรียนความรู้ นั้น มิฉะนั้นวงศ์ตระกูลของนางก็จะได้รับความอับอาย เพราะมีบุตรสาวที่ปราศจากความรู้ ดังที่ปรากฏในมณฑลที่ 1 สุกตะที่ 117 มณฑลที่ 5 สุกตะที่ 28 และมณฑลที่ 10 สุกตะที่ 39-40 และ 189 ของคัมภีร์ฤคเวท ว่า กวีผู้ประพันธ์ (หรือจดบันทึก) สุกตะเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสตรีที่ได้รับการศึกษาวิชาความรู้ชั้นสูง (Indra, 1940, หน้า 138-139)

ในมณฑลที่ 10 สุกตะที่ 27 มณฑลที่ 12³ ของคัมภีร์ฤคเวทได้กล่าวไว้ว่า “มีสตรีชกก็คนเล่าที่พึงพอใจกับคำเอนยอของบุรุษ เมื่อนางมีโชคลาภและความมั่งคั่ง นางย่อมเลือกสวามีของตนเองจากเหล่าบุรุษ” ข้อความในมณฑลนี้ได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อบุตรสาวเติบโตเข้าสู่วัยออกเรือนแล้วนางมีสิทธิที่จะเลือกคู่ครองของตนเอง (ต่างกับสิทธิการเลือกคู่ครองของสตรีในคัมภีร์มนุสมฤติที่จะให้สิทธิในการเลือกคู่ครองกับบิดาของสตรีก่อนตัวสตรีเอง) (Indra, 1940, หน้า 51)

5.1.2 สิทธิ สถานะและหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยา

ในมณฑลที่ 3 สุกตะที่ 53 มณฑลที่ 4 ของคัมภีร์ฤคเวทกล่าวไว้ว่าสตรีในครอบครัวมีความสำคัญดุจบ้านเรือน บุรุษใดขับไล่สตรีออกจากบ้าน บุรุษคนนั้นก็เป็นคนไร้บ้าน บุรุษคนใดทำร้าย ตา หู โศก สตรี บุรุษคนนั้นก็คือผู้ที่กำลังทุบทำลายบ้านเรือนของตน ภายในครอบครัวภรรยาของเจ้าบ้านเปรียบเสมือนพระเทวีประจำบ้าน นางมีสิทธิและหน้าที่ในการดูแลงานบ้านงานเรือน ภรรยาของเจ้าบ้านยังคงมีสิทธิและหน้าที่ในบ้านอีกหลายประการ เช่น การอวยพรให้แก่ญาติของสวามีที่มีอาวุโสน้อยกว่าตน การต้อนรับแขกผู้มาเยือนบ้านในกรณีที่สวามีของนางไม่อยู่ที่บ้านหรือติดธุระจนไม่สามารถออกมาต้อนรับแขกได้ (Indra, 1940, หน้า 27-28)

³ ในคัมภีร์ฤคเวทจะแบ่งลำดับของข้อความในคัมภีร์ออกเป็น มณฑลหรือเล่ม (มีทั้งหมด 10 เล่ม) สุกตะหรือบท และ มณฑลหรือโคลก

แต่สตรีไม่สามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้โดยลำพังหากปราศจากซึ่งสวามีของตนเช่นเดียวกับที่บุรุษก็ไม่สามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้หากปราศจากซึ่งภรรยา ดังที่มันทละที่ 1 สุกตะที่ 72 มัณฑะที่ 5 ได้กล่าวไว้ว่า “เหล่าผู้มีความศรัทธา(พราหมณ์)ได้เข้าเฝ้าเทพเจ้าพร้อมกับภรรยาของพวกเขาเพื่อจะประกอบพิธีบูชา” (Indra, 1940, หน้า 148)

5.2 แนวคิดค่านิยม สิทธิ สถานะและบทบาทของสตรีในคัมภีร์มนุสมฤติ

5.2.1 ค่านิยมของสตรี

สตรีที่แต่งงานจะต้องเดินเหมือนช้างหรือหงส์ มีฟันเล็ก มีแขนขาที่อ่อนนุ่ม มีชื่อที่ออกเสียงง่าย มีชื่อที่มีความหมายเป็นมงคลฟังดูไม่น่ากลัว หากสตรีมีคุณสมบัติตามที่กล่าวมานี้ก็ย่อมเป็นที่หมายปองของบิดามารดาที่ต้องการหาภรรยาให้บุตรชายของตน (วาสนา ไอยรรัตน์, 2522, หน้า 30)

ในคัมภีร์มนุสมฤติ อธิบายที่ 3 โศลกที่ 8-9 และ 11-12 กล่าวไว้ว่า สตรีที่มีผมสีเทา ป่วยเป็นโรคร้ายแรง มีขนตามร่างกายที่มากหรือน้อยเกินไป พุดมากเกินไป มีดวงตาสีเหลือง สตรีที่มีชื่อเกี่ยวกับดวงดาว ต้นไม้ แม่น้ำ ภูเขา นกและงูหรือมีชื่อเหมือนกับคนรับใช้ในตระกูลและสตรีที่ไม่มีพี่ชายคือสตรีที่ไม่เหมาะสมสำหรับการคัดเลือกมาเป็นเจ้าสาว สตรีที่มีความเหมาะสมจะเป็นเจ้าสาวคนแรกของบุรุษที่ยังไม่เคยแต่งงานมาก่อนคือสตรีที่มีวรรณะเดียวกับเจ้าบ่าวเท่านั้น (Buhler, 2024, หน้า 57)

5.2.2 ฐานะของสตรี

ในฐานะบุตรสาวแม้ชาวอินเดียจะมีความต้องการบุตรชายไว้สืบสกุลแต่เมื่อมีบุตรสาวถือกำเนิดขึ้นในครอบครัวจะถือว่าบุตรสาวนั้นเป็นพรที่พระเทวีทรงประทานให้แก่พวกเขาและจะมีฐานะเท่ากับบุตรชาย ในฐานะภรรยาแม้จะมีฐานะเป็นรองสวามีแต่สตรีก็ต้องได้รับเกียรติจากสวามีหากนางมิได้กระทำความผิด สวามีที่ดูหมิ่นเกียรติของภรรยาและทำร้ายภรรยาที่มิได้กระทำความผิดใด ๆ จะเป็นที่รังเกียจและถูกสาปแช่งโดยเทพเจ้า ในฐานะมารดาสตรีจะมีฐานะสูงกว่าผู้เป็นพ่อและครู กล่าวคือ มารดาเป็น พระเจ้าโลก พระเวทและไฟศักดิ์สิทธิ์สำหรับบุตรทุกคน บุตรใดที่ทำร้าย ดูหมิ่นมารดาของตนก็เท่ากับว่าบุตรคนนั้นได้ดูหมิ่นและทำร้ายพระเจ้า (วาสนา ไอยรรัตน์, 2522, หน้า 33-40)

ในคัมภีร์มนุสมฤติ อธิบายที่ 5 โศลกที่ 165-166 กล่าวไว้ว่า สตรีผู้ควบคุมความคิด คำพูดและการกระทำของตน ไม่เคยกระทำการดูหมิ่นสวามีของนางจะได้รับเกียรติคุณสูงสุดในชีวิตและจะได้อยู่เคียงข้างสวามีของนางไปตลอด (Buhler, 2024, หน้า 147-148)

5.2.3 สิทธิและหน้าที่ของสตรี

หน้าที่ของสตรีในฐานะบุตรสาวและสิทธิในการเลือกคู่ครอง

ผู้ที่เป็นบุตรสาวจะต้องแต่งงานกับเจ้าบ่าวที่บิดาของนางเป็นผู้เลือกให้เมื่อนางเข้าสู่วัยออกเรือน แต่ถ้าหากบิดาของนางไม่สามารถหาเจ้าบ่าวที่คู่ควรกับนางได้ภายในเวลา 3 ปีหรือบิดาของนางได้เอยปากยินยอมแล้ว บุตรสาวจะสามารถเลือกคู่ครองที่เหมาะสมกับตนได้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ นางจะต้องเลือกเจ้าบ่าวตามฐานะและวรรณะที่เหมาะสมกับตนมิใช่เลือกตามความรักใคร่ชอบพอสวนตัวมิฉะนั้นการแต่งงานของนางจะเป็นที่รังเกียจของสังคม บุตรสาวคนใดที่ไม่ยอมแต่งงานเมื่อถึงวัยออกเรือนแล้วสังคมจะตักเตือนให้นางเป็นบุตรผู้เนรคุณบิดามารดาอีกทั้งบิดาของนางก็จะถูกตำหนิว่าเป็นคนไร้ความสามารถไม่อาจหาคู่ครองให้บุตรสาวได้

สิทธิและหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยา

เมื่อสตรีแต่งงานแล้วนางจะต้องตัดขาดกับครอบครัวเดิมของตนและปรนนิบัติรับใช้พ่อแม่ของสามีประดุจพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดตนและนางจะไม่มีสิทธิรับมรดกจากครอบครัวเดิมของตน (ในกรณีที่นางเป็นผู้เลือกเจ้าบ่าวให้ตนเองนางจะไม่มีสิทธิรับของขวัญวันแต่งงานจากครอบครัวเดิมและครอบครัวฝ่ายเจ้าบ่าวด้วย) ผู้ที่เป็นภรรยาจะต้องให้กำเนิดบุตร เคารพ รักดีต่อสามีและมีสิทธิที่จะปฏิบัติหน้าที่ เช่น การต้อนรับแขก การปกป้องบ้านเมือง(สำหรับสตรีในวรรณะกษัตริย์) ฯลฯ แทนสามีของตนได้เมื่อเขาไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ในกรณีที่ ไม่อยู่บ้าน ป่วยหนัก ฯลฯ รวมไปถึงการให้คำแนะนำแก่สามีในการแก้ปัญหาที่สามีไม่อาจแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองทั้งนี้ภรรยาไม่มีสิทธิที่จะประกอบพิธีทางศาสนาหรือบูชาเทพเจ้าได้โดยลำพังหากปราศจากความยินยอมของสามี

หน้าที่ของสตรีในฐานะมารดา

ผู้ที่เป็นมารดาจะต้องเลี้ยงดูบุตรให้เติบโตใหญ่และคอยอบรมสั่งสอนให้บุตรประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมไม่เป็นคนที่อหังการและเมื่อบิดาของบุตรเสียชีวิตแล้ว มารดาจะต้องจัดการแบ่งมรดกของสามีตนให้แก่บุตรทุกคนอย่างยุติธรรมปราศจากความลำเอียงเลือกที่รักมักที่ชัง(วาสนา ไอยราธน์, 2522, หน้า 49-51 และ 88-102)

6. สรุปผลการศึกษา

6.1 อิทธิพลกรอบแนวคิดสิทธิและหน้าที่ของสตรีตามคัมภีร์ฤคเวทและมนุสมฤติที่ปรากฏในเทวีมาหัตมยะ

ในคัมภีร์เทวีมาหัตมยะมีการกล่าวถึงบทบาท สิทธิและหน้าที่ของสตรีในฐานะบุตรสาว ภรรยาและมารดา ดังนี้

ประเด็นที่ 1 บทบาทของบุตรสาว

1) ในอธยายะที่ 11 โศลกที่ 42 ของคัมภีร์เทวีมาหัตมยะได้กล่าวถึงบทบาทของพระเทวีในฐานะบุตรสาวไว้ว่า

นนทโคปคฤเห ชาทา ยโศทาครภสมภวา /

ตตสเตตา นาคยิชยามิ วินธยาจลนิวาสินี // 11.42 //

ข้ายอมถือน้ำกาน้ำดื่มขึ้นในครรภ์ของโยศทาที่บ้านของนันทะผู้เลี้ยงวัว จากนั้นข้ายอมสถิตอยู่ที่ภูเขาวินธยะ ข้าจักทำลายอสุระ 2 ตนนั้น (Hattangadi et al., 2024, หน้า 56)

ประเด็นที่ 2 สิทธิในการเลือกคู่ครองของสตรี

2) ในอธยายะที่ 5 โศลกที่ 120 ของคัมภีร์เทวีมาหัตมยะได้กล่าวถึงสิทธิในการเลือกคู่ครองของเทวีเกาศิกีไว้ว่า

โย มา ชยติ สงคราเม โย เม ทรปํ วุยโปหติ /

โย เม ปฺรติฟโล โลเก ส เม ภรตา ภวิษยติ // 5.120 //

ผู้ใดยอมชนะซึ่งข้าในสงคราม ผู้ใดยอมยับยั้งซึ่งความพระนงตนของข้า ผู้ใดมีพลังเทียบเท่ากับข้าในโลก เขาผู้นั้นจักเป็นสวามีของข้า (Hattangadi et al., 2024, หน้า 37)

ประเด็นที่ 3 บทบาทและหน้าที่ของมารดา

3) ในอธยายะที่ 1 โศลกที่ 75 ของคัมภีร์เทวีมาหัตมยะได้กล่าวถึงบทบาทของเทวีมหามายาในฐานะมารดาไว้ว่า

ตวเมว สนธยา สาวิตรี ตวํ เทวี ชนนี ปฺรา /

ตวโยตทธารยเต วิศ्वํ ตวโยตต สฤชยเต ชคตํ // 1.75 //

ข้าแต่ พระเทวี ท่านคือพระมารดาสูงสุด ท่านคือรัศมีแห่งแสงในยามรุ่งอรุณ(เริ่มต้นวันใหม่) จักรวาลนี้ถูกสร้างและถูกปกป้องโดยพระองค์ (Hattangadi et al., 2024, หน้า 15)

จากตัวอย่างโศลกที่ได้กล่าวไปในข้างต้น เนื้อความในอธยายะที่ 5 โศลกที่ 120 ได้แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์เทวีมาหัตมยะได้รับอิทธิพลกรอบแนวคิดสิทธิของสตรีในการเลือกคู่ครองจากคัมภีร์ฤคเวท (สตรีมีสิทธิเลือกสวามีของตนเอง) ผ่านบทบาทการประกาศเงื่อนไข

ของผู้ที่จะมาเป็นสวามีของเทวีเกาศิกิ เนื้อความในอัยยະที่ 1 โศลกที่ 75 ได้รับอิทธิพลกรอบแนวคิดบทบาทของมารดาจากคัมภีร์มนุสมฤติ (สตรีจะต้องให้กำเนิดและคอยดูแลบุตร) ผ่านบทบาทการสร้างและการปกป้องจักรวาล (บุตร) ของพระเทวีแต่กวีผู้ประพันธ์ไม่ได้กำหนดบทบาทของพระเทวีในฐานะบุตรสาวตามกรอบแนวคิดที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทและมนุสมฤติเลย มีเพียงการกล่าวถึงเหตุการณ์ในอนาคตว่าพระเทวีจะมาเป็นบุตรสาวของนันทะตามเนื้อความในอัยยະที่ 11 โศลกที่ 42

6.2 อิทธิพลกรอบแนวคิดค่านิยม บทบาท สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามคัมภีร์ฤคเวทและมนุสมฤติที่ปรากฏในลลิตปาชยานะ

ในคัมภีร์ลลิตปาชยานะได้กล่าวถึงค่านิยม บทบาท สิทธิและหน้าที่ของสตรีในฐานะบุตรสาว ภรรยาและมารดา ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ค่านิยมเรื่องลักษณะที่ดีของสตรี

1) ในอัยยະที่ 9 โศลกที่ 24 ของคัมภีร์ลลิตปาชยานะได้กล่าวถึงค่านิยมเรื่องลักษณะที่ดีของสตรีไว้ว่า

ตำ ทฤษฎาวา มฤคสาวากุชิ กุมารโ นิลโลหิตะ /

อภวานมนมถาวิษณุ วิสมฤตย สกลาละ ภริยาะ // 9.24 //

นิลโลหิตกุมารจะได้เห็นแล้วซึ่งเทวีผู้มีเนตรสีฟ้า พระองค์ถูกรอบงำด้วยความรัก ล้อมแล้วซึ่งภารกิจทั้งหลายทั้งปวง (TIRUMULPAD, 1918, หน้า 77)

จากตัวอย่างโศลกที่ได้กล่าวไปในข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ลลิตปาชยานะได้รับอิทธิพลกรอบแนวคิดค่านิยมของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์มนุสมฤติอัยยະที่ 3 โศลกที่ 8 ที่ได้กล่าวไว้ว่า “ สตรีต้องไม่มีดวงตาสีเหลือง ”

ประเด็นที่ 2 ค่านิยมเรื่องการเลือกสตรีเป็นคู่ครอง

2) ในอัยยະที่ 10 โศลกที่ 16 ของคัมภีร์ลลิตปาชยานะได้กล่าวถึงค่านิยมเรื่องการเลือกสตรีเป็นคู่ครองไว้ว่า

มูหุโรต’ทโยว สัมปราปโต ชคนมมงคลการกะ /

ตวทุรูปินี มหาเทวี สหสจ ภาวนสิ /

ทาตุรมหสิ กลยาณิมสไม กามศิวยาย ตู // 10.16 //

ณ วันนี้เป็นมงคลได้มาถึงแล้วเพื่อสร้างความเป็นมงคลให้แก่จักรวาล ท่านคือพี่ชายของมหาเทวีผู้มีรูปร่างเดียวกับท่านโดยกำเนิด ดังนั้นท่านย่อมเป็นผู้ที่คู่ควรที่จะส่งมอบนางกลยาณินี้แด่พระกามศิวยองค์นั้น (TIRUMULPAD, 1918, หน้า 80)

จากตัวอย่างโคลงที่ได้กล่าวไปในข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ลิลิตปาชยานะได้รับอิทธิพลกรอบแนวคิดค่านิยมของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์มนุสมฤติ อธิบายที่ 3 โคลงที่ 11 ที่ได้กล่าวไว้ว่า “สตรีที่ไม่มีพี่ชายคือสตรีที่ไม่เหมาะสมสำหรับการคัดเลือกมาเป็นเจ้าสาว”

ประเด็นที่ 3 สิทธิของสตรีในการเลือกคู่ครอง

3) ในอรรถาธิบายที่ 9 โคลงที่ 22 และ 25 ของคัมภีร์ลิลิตปาชยานะได้กล่าวถึงการเลือกคู่ครองของเทวีลิลิตาว่า

จกร กามะศวร นามนา กมนิยวปุระม /

ตสยาสตุ ปรมาศกเตรานุโป วรุตวณม // 9.22 //

(พระพรหม)ได้มอบชื่อ “กามะศวระ”แก่ผู้ที่มีเสน่ห์และรูปงามคนนั้น (พระพรหม) คิดแล้วว่า “เขาคอนี้แหละคือเจ้าบ่าวที่เหมาะสมกับพระปรมาศักดิ์คองคั่น”

สาปี ต วิภษย ตนวงคิ มุรติมนตมิว สมรม /

มทนาวิษณุสรวางคิ สวานรูปมณนยต // 9.25 //

ครั้นเมื่อเทวีผู้มีร่างละเอียดอ่อนนงนนั้นได้เห็นแล้วซึ่งเขาผู้มีรูปดุษฎสมระ(กามเทพ)ได้พันรูปกายขึ้นมา ร่างของนางทั้งหมดก็ถูกครอบงำด้วยความรัก นางได้พิจารณาแล้วว่าเขาคือผู้ที่เหมาะสมกับตน (TIRUMULPAD, 1918, หน้า 77)

จากตัวอย่างโคลงที่ได้กล่าวไปในข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ลิลิตปาชยานะได้รับอิทธิพลกรอบแนวคิดสิทธิของสตรีในการเลือกคู่ครองทั้งจากคัมภีร์ฤคเวทและมนุสมฤติ กล่าวคือ พิธีแต่งงานระหว่างพระกามะศวระกับเทวีลิลิตาเกิดขึ้นจากความประสงค์ของพระพรหม(ผู้แสดงบทบาทเป็นตัวแทนบิดาของพระเทวี)และความประสงค์ของพระเทวีที่ได้ตกลงรักพระกามะศวระแล้ว ดังนั้นพิธีแต่งงานระหว่างพระกามะศวระกับเทวีลิลิตาจึงนับเป็นพิธีแต่งงานแบบที่สตรีแต่งงานกับเจ้าบ่าวที่บิดาเป็นผู้คัดเลือกให้และพิธีแต่งงานแบบที่สตรีเป็นผู้คัดเลือกเจ้าบ่าวสำหรับตัวนางเองในเวลาเดียวกัน

ประเด็นที่ 4 สิทธิของบุตรสาวในการศึกษาเล่าเรียนและบทบาทในฐานะผู้เป็นมารดา

4) ในอรรถาธิบายที่ 22 โคลงที่ 38-47 ของคัมภีร์ลิลิตปาชยานะได้กล่าวถึงบทบาทความเป็นมารดาของเทวีลิลิตาและความเป็นบุตรสาวของเทวีพาลาว่า

ตสยา พหิตุจระ ปราณา ยา จตุรณ วิโลจนม /

ตานาคตานภณตสุตานโยธยิษยามิ สตวรม // 22.38 //

อติ สัจินตย พาลามพา มหาราชญโย วยชิชยุปต /

มาตรภณทมหาไทตยสุนโว โยทุมาคตา // 22.39 //

พระนางคือลมหายใจและเนตรดวงที่ 4 ของเทวีลลิตา พระนางพิจารณาอย่างรวดเร็วว่า “ ข้าจักสู้รบกับเหล่าบุตรแห่งภักดาสุระที่มาถึง ” จากนั้น เทวีพาลาได้ทูลถามพระมหาเทวีว่า “ ข้าแต่ พระมารดา เหล่าบุตรแห่งภักดาสุระได้มาถึงแล้วเพื่อที่จะรบ ”

ไต่ สม โยทุมิจฉามิ กุมาริตวาตสเกตุกา /

สุณุนิว จ เม พาหุยุทกณพุยยานยา // 22.40 //

“ ข้ายอมปรารถนาที่จะรบกับอสูรกุมาระพวกนั้น ข้าคือกุมาริผู้คาดหวังการอนุญาตจากพระองค์และดูเหมือนว่าแขนของข้ากำลังสั่นด้วยความกระหายสงครามแล้ว ”

กริชา มไมชา หนตฺวยา น ภวตฺยา นิวารเณ /

อหิ ทิ พาลิกา นิตฺยํ กริชนะษนฺราคิณิ // 22.41 //

“ ข้าหลงใหลในการเล่นทั้งหลายเพราะข้าเป็นเด็กอยู่เสมอ การเล่นสำหรับข้า นั้นมิใช่การเล่นกับพระองค์ หากแต่เป็นการสังหารอสูระชั่วพวกนั้นในการเผชิญหน้า ”

กษณํ รณกริชา จ ปรีติ ทาสยามิ เจตสา /

อิติ วิชฺญาปิตา เทวี ปฺรตฺยฺว จ กุมาริกาม // 22.42 //

“ ข้าจักมอบความยินดีในชั่วขณะนี้สู่จิตใจในชั่วพริบตาด้วยการเล่นในสนามรบ ” ครั้นเมื่อถูกร้องขอเช่นนั้น เทวีลลิตาตรัสตอบเทวีกุมาริกาว่า

วตฺเส ตวมติมฤทฺวงคิ นวฺวรา นวฺรมา /

นวินยฺยทศิกษา จ กุมาริ ตวํ มไมกิกา // 22.43 //

“โอ ลูกเอ๋ย เจ้าคือบุตรสาวเพียงคนเดียวของแม่ เจ้าเพิ่งศึกษาการใช้อาวุธเมื่อนานมานี้ เจ้ามีอายุเพียง 9 ปี นี่คือสงครามครั้งแรกในชีวิตของเจ้า ”

ตวํ วินา กษณมาตฺรํ เม น นิศฺวาสะ ปฺรเวรตเต /

มโมจฺฉวสิตเมวาลิ น ตวํ ยาหิ มหาหวม // 22.44 //

“ หากปราศจากเจ้า ลมหายใจของแม่ย่อมไม่อาจคงอยู่ได้ เจ้าคือลมหายใจของแม่ เจ้าต้องไม่ไปสู่มหาสงคราม ”

ทณฺฑิณี มนฺตริณิ จ्ञว ศกฺตโย'นยาสุตฺ โภฏิสะ /

สนตฺเยว สมรํ กรตุํ วตฺเส กิ ตวํ ปฺรยาสุยสิ // 22.45 //

“ เทวีทณฺฑิณี เทวีมนฺตริณิและเทวีศักตยโง์อื่น ๆ อีกนับสิบล้านนางยอมเป็นผู้ทำสงคราม ลูกเอ๋ย เพราะเหตุใด เจ้าจักไปเพื่อทำการสู้รบด้วยตนเองเล่า ? ”

อิติ ศรีลลิตาเทวฺยา นิรฺทุธาปิ กุมาริกา /

เกามารเกตุกาวิษฺฐา ปุนรฺยฺยทฺมยาจต // 22.46 //

แม้จะถูกปฏิเสธจากเทวีศรีลิตาแต่กุมารีผู้ต้องการจะสู้รบกับเหล่าบุตรแห่งภันตะ
ได้ร้องขอคำอนุญาตจากพระมารดาอีกครั้ง

สุทนต์ นิศย์ ทยุภาว ตสยาส สา ลลิตามพิกา /

อนุญา กฤตตเยว คามมาลิกย พาหุภะ // 22.47 //

ครั้นเมื่อพระแม่ลลิตาได้เห็นแล้วซึ่งจุดประสงค์ที่หนักแน่นของกุมารี พระองค์ก็ได้
ประทานคำอนุญาตแล้วและโอบกอดพระธิดาอย่างแนบแน่นด้วยแขนทั้งหลาย
(TIRUMULPAD, 1918, หน้า 201-202)

จากตัวอย่างโคลกที่ได้กล่าวไปในข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ลลิตปาชยานะได้
กำหนดบทบาทให้เทวีพาลาได้รับการศึกษาเล่าเรียนวิชาการใช้อาวุธตามสิทธิของบุตรสาวที่
ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทแต่ยังมิได้แต่งงานมีคู่ครองตามค่านิยมในฤคเวทและมนุสมฤติเพราะ
พระนางมีอายุเพียง 9 ปี ในขณะที่เทวีลลิตาก็ได้แสดงบทบาทในฐานะผู้เป็นมารดา พระนางได้
เลี้ยงดูเทวีพาลาด้วยความรักความเอาใจใส่บุตรสาวอยู่เสมอ

7. อภิปรายผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์บทบาทของพระเทวีด้วยกรอบแนวคิดสิทธิ บทบาทและหน้าที่
ของสตรีในฤคเวทและมนุสมฤติทำให้ผู้ศึกษาพบว่าบทบาทของพระเทวีในเทวีมาหัตมยะ
ได้รับอิทธิพลด้านค่านิยม สิทธิ บทบาทและหน้าที่ของสตรีจากฤคเวทและมนุสมฤติจากการที่
เทวีเกาศิกมีสิทธิเลือกคู่ครองของพระนางด้วยความประสงค์ของตนเองและเทวีมีหมายมาได้
ให้กำเนิดและคอยปกป้องดูแลบุตรของพระนาง(จักรวาล) ในขณะที่บทบาทของพระเทวีใน
ลลิตปาชยานะจะได้รับอิทธิพลจากกรอบแนวคิดในฤคเวทเป็นหลักทั้งการเลือกคู่ครองตาม
ความประสงค์ของเทวีลลิตาและการศึกษาเล่าเรียนของเทวีพาลา แต่ในคัมภีร์ลลิตปาชยานะ
ก็ได้แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลด้านค่านิยม สิทธิ บทบาทและหน้าที่ของสตรีจากมนุสมฤติก็ได้
ปรากฏเป็นต้นแบบการสร้างตัวละครพระเทวีในลลิตปาชยานะให้มีลักษณะตรงตามค่านิยม
ในมนุสมฤติ

จึงสรุปได้ว่าคัมภีร์เทวีมาหัตมยะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะเป็นวรรณกรรมที่แสดง
ให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของบทบาทสตรีในสังคมอินเดียสมัยโบราณ แม้โดยส่วนใหญ่
สังคมอินเดียโบราณจะตีกรอบจำกัดบทบาทและสิทธิของสตรีให้ต่ำกว่าบุรุษแต่ก็
ผู้ประพันธ์วรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องนี้ได้รับเอาอิทธิพลจากกรอบแนวคิดด้านค่านิยม หน้าที่และ
สิทธิของสตรีในสังคมอินเดียโบราณมาจากฤคเวทและมนุสมฤติและได้คัดเลือกเอาค่านิยม

หน้าที่และสิทธิที่ไม่ได้จำกัดบทบาทของสตรีให้ด้อยกว่าบุรุษมาใช้สร้างบทบาทของตัวละครพระเทวีให้เป็นสตรีที่มีรูปร่างลักษณะและบุคลิกตรงตามอุดมคติของชาวอินเดียสมัยโบราณ ดังนั้นคัมภีร์เทวีมาหัตมยะและคัมภีร์ลลิตปาชยานะจึงเป็นวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากกรอบแนวคิดบทบาทของสตรีในคัมภีร์ฤคเวทและคัมภีร์มนุสมฤติและได้กลายเป็นต้นแบบของการปฏิบัติตนสำหรับสตรีในสังคมอินเดียและการให้เกียรติต่อสตรีอย่างเหมาะสมสำหรับผู้ที่เป็นบุรุษ

จากการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้พบว่าการนำบทบาทของสตรีในฐานะพระเทวีมาทำการวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิดบทบาทของสตรีอินเดียที่ปรากฏในฤคเวทและมนุสมฤติยังมีข้อจำกัดในด้านรายละเอียดที่แสดงผ่านเนื้อหาวรรณกรรมเพราะตัวละครพระเทวีเป็นตัวละครที่ได้รับความเคารพนับถือจากผู้คนในสังคม กวีจึงไม่สามารถกำหนดบทบาทของพระเทวีในฐานะสตรีธรรมดาคนหนึ่งที่มีอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลงเหมือนกับมนุษย์ปุถุชนทั่วไปได้ทำให้การศึกษาวเคราะห์บทบาทของพระเทวีต้องใช้เวลาในการวิเคราะห์มากกว่าการวิเคราะห์ตัวละครสตรีทั่วไป

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาอิทธิพลของกรอบแนวคิดบทบาทของสตรีอินเดียที่ปรากฏในวรรณกรรมสันสกฤตของอินเดียสมัยโบราณซึ่งสามารถนำมาเปรียบเทียบกับบทบาทของสตรีอินเดียในประวัติศาสตร์สมัยกลาง สมัยใหม่และร่วมสมัยได้ว่า บทบาทของสตรีในสังคมอินเดียมีพัฒนาการ ความเป็นมาอย่างไรบ้างและได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากศาสนาหรือวัฒนธรรมใดในประเทศอินเดียบ้าง

8.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาบทบาทของสตรีที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องเทวีมาหัตมยะและลลิตปาชยานะเท่านั้น จึงควรมีการศึกษารoles of women in Indian literature in Sanskrit, Pali, and other languages. เพื่อทำการวิจัยว่าวรรณกรรมเหล่านั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากกรอบแนวคิดบทบาทของสตรีในคัมภีร์ฤคเวทและมนุสมฤติในด้านใดบ้างและบทบาทของสตรีในวรรณกรรมเหล่านั้นได้ส่งอิทธิพลต่อบทบาทสิทธิและเสรีภาพของสตรีในสังคมอินเดียยุคปัจจุบันอย่างไร

9. องค์ความรู้ที่ได้รับ

บทบาทของพระเทวีที่ได้รับ อิทธิพลจากฤคเวท	- เทวีพาลาในลลิตโตปาขยานะได้รับการศึกษา - เทวีเกาศิกิในเทวีมาหัตมยะมีสิทธิเลือก คู่ครองของตนเอง
บทบาทของพระเทวีที่ได้รับ อิทธิพลจากมนุสมฤติ	- เทวีลลิตาในลลิตโตปาขยานะมีดวงตาสีฟ้า มี พี่ชายที่ทำหน้าที่ส่งตัวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน และให้กำเนิด อบรมเลี้ยงดูเทวีพาลา - เทวีมหาบายาในเทวีมาหัตมยะได้สร้างและ ปกป้องจักรวาล
บทบาทของพระเทวีที่ได้รับ อิทธิพลจากฤคเวทและ มนุสมฤติ	เทวีลลิตาในลลิตโตปาขยานะได้พิจารณาว่า พระกามาศวระเหมาะสมที่จะเป็นคู่ครองของ นางและพระพรหมาก็มีความคิดเห็นที่ตรงกัน

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- วาสนา ไอยรารัตน์. (2522). *สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วย
ธรรมศาสตร์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Buhler, G. (2024). *Manusmriti*. Pandua. Saraswat Prakashan.
- Hattangadi, S., Wortman, K., Shankaran, K., chakroborty, D., & Jarve, A. (2024). *Devi Mahatmyam or Durga Saptashati*. Retrieved from https://sanskritdocuments.org/doc_devii/durga700.pdf
- Indra. (1940). *THE STATUS OF WOMEN IN ANCIENT INDIA*. Lahore. THE MINERVA BOOKSHOP.
- TIRUMULPAD, T. N. K.. (1918). *LALITOPAKHYANA From the Uttarkhanda of Brahmandapurana*. Bombay. Nirvana Sagar Press.